

מי מריבה

"המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה', ויקדש בם". (במדבר כ, יג)

■ החטא ועונשו

ככל שאנו מעמיקים בחטאם של משה רבנו ואהרן הכהן, כך אנו מתקשים יותר ויותר להבין את חומרת העונש, את אי המידתיות ואת חוסר היחס המתקנתי (הפרופורציונאלי) בינו ובין החטא.

בפרשתנו אנו מוצאים את הביטוי: "...יען לא האמנתם בי..." (במדבר כ, יב) – המורה על חוסר אמונה בה'.

בסוף ספר דברים נשמעים ביטויים קשים נוספים, כגון:

"על אשר מעלתם בי בתוך בני ישראל במי מריבת קדש מדבר צן, על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל" (דברים לב, נא) – שמשמעותם מעילה בה' וחוסר קידוש ה'.

גם אם ניקח את כל הפירושים למה שקרה בפרשיית הוצאת המים מן הסלע, אין זה מסביר מדוע ה' מתבטא פעם אחר פעם בצורה כל כך חריפה בביטויים כגון מעילה, הפרת אמונים או אי קידוש שם ה'?

זאת ועוד.

בכל המקומות האלה התורה מדגישה שהעוון הזה במי מריבה, הוא העוון העומד ביסוד הגזירה על משה ואהרן שלא יכנסו לארץ ישראל. השאלה הנשאלת היא: אם משה חטא בהכאה על הסלע או בתוכחתו לבני ישראל, מדוע נכלל גם אהרן בנזיפה החמורה ובעונש הכבד?

"...לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם". (במדבר כ, יב)

שאלה נוספת.

מה הקשר בין אי קידוש שם ה' לבין האיסור להיכנס לארץ ישראל? היכן באה לידי ביטוי דרכו המפורסמת של הקב"ה, להעניש 'מידה כנגד מידה'? קושי נוסף אנו מגלים בעובדה, שמשה רבנו בעצמו תולה את עונשו בעוון אחר לגמרי.

בנאומו הגדול בתחילת ספר דברים, פותח משה בתיאור החטא הכבד ביותר במדבר שנזקף לחובת עם ישראל, ושבגיניו נגזר על כל העם מבן עשרים שנה ומעלה למות במדבר ולא להיכנס לארץ המובטחת. החטא הזה הוא כמובן 'חטא המרגלים':

"וַיִּלְנוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהְרֹן כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם כָּל הָעֵדָה: לֹא מִתְּנֹנוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אוּ בַּמִּדְבָּר הַזֶּה לֹא מִתְּנֹנוּ. וְלָמָּה ה' מֵבִיא אֶתָּנוּ אֶל הָאֶרֶץ הַזֹּאת לְנַפֵּל בַּחֶרֶב, נָשִׁינוּ וְטַפָּנוּ יְהִיוּ לְבָז...".

(במדבר יד, ב-ג)

מה הייתה תגובת ה'?

"אָמַר אֲלֵהֶם, חֵי אֲנִי נְאֻם ה' אִם לֹא כִּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם בְּאָזְנִי, כִּן אֶעֱשֶׂה לָכֶם. בַּמִּדְבָּר הַזֶּה יִפְּלוּ פְּגָרֵיכֶם... מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה... וְטַפְּכֶם אֲשֶׁר אִמַּרְתֶּם לְבָז יְהִי וְהִבִּיאֲתִי אֶתְּכֶם וְיָדַעוּ אֶת הָאֶרֶץ אֲשֶׁר מְאַסְתֶּם בָּהּ".

(שם, פסוקים כח-לא)

כאן אנו רואים בבירור שהעונש מקביל לחטא.

הם אמרו: "לֹא מִתְּנֹנוּ... בַּמִּדְבָּר הַזֶּה" (הלוואי ומתנו) – וה' משיב: "בַּמִּדְבָּר הַזֶּה יִפְּלוּ פְּגָרֵיכֶם".

הם אמרו: "נָשִׁינוּ וְטַפָּנוּ יְהִיוּ לְבָז" – וה' משיב: "וְטַפְּכֶם אֲשֶׁר אִמַּרְתֶּם לְבָז יְהִי, וְהִבִּיאֲתִי אֶתְּכֶם...".

מה שמפליא אותנו הוא, שתוך כדי פירוט חטא המרגלים, משה מדבר על עצמו:

"וַיִּשְׁמַע ה' אֶת קוֹל דְּבָרֵיכֶם וַיִּקְצַף וַיִּשְׁבַּע לֵאמֹר. אִם יִרְאֶה אִישׁ בְּאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה הַדּוֹר הָרַע הַזֶּה, אֶת הָאֶרֶץ הַטּוֹבָה..."

(דברים א, לד-לז)

גַּם בִּי הִתְאַנַּף ה' בְּגִלְלַתְּכֶם לֵאמֹר, גַּם אֶתָּה לֹא תִבָּא שָׁמָּה.

משה אומר בפירוש שהוא נענש בעוון המרגלים! זה אמנם מסביר בהחלט גם את

חומרת העונש וגם את התאמתו לחטא, אבל לעיל הרי ראינו בפירוש שה' מודיע לו, שהוא נענש בנסיבות אירוע הוצאת המים מן הסלע!?! מלבד זאת, עדיין לא ברור היכן מצאנו שמשה רבנו עצמו חטא המרגלים? האם זה ייתכן כי הוא נענש אך ורק בגלל חטאי העם?

■ הזדמנות שנייה

נשוב לפרשת המרגלים, ונתבונן בהבדל בין תגובת משה ואהרן לבין תגובתם של יהושע בן נון וכלב בן יפונה.
ביהושע וכלב נאמר:

”ויהושע בן נון וכלב בן יפונה מן התרים את הארץ קרעו בגדיהם. ויאמרו אל כל עדת בני ישראל...
אך בה' אל תמרדו ואתם אל תיראו את עם הארץ... וה' אתנו אל תיראם. ויאמרו כל העדה לרגום אתם באבנים...”
(במדבר יד, ו-י)

כאן מפורש שהם עמדו באומץ רב מול העם, וקידשו שם שמים ברגעים הקשים והקריטיים האלו.
לעומת זאת, במשה ואהרן נאמר:

”ויפל משה ואהרן על פניהם לפני כל קהל עדת בני ישראל”.
(שם, פסוק ה)

בניגוד ליהושע וכלב שקרעו בגדיהם ועמדו באומץ, משה ואהרן נפלו על פניהם. לא ברור מדוע לא עמדו בעוז מול בני ישראל במאמץ עליון לחזק אותם בעלייה לארץ ישראל?

אולם לכאורה, אולי מן ראוי היה להוכיח מיידית את משה ואהרן באותם מילים:
”...על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל!”

בפועל לא נאמר להם כאן דבר, אלא ניתנה להם ארכה.
ההזדמנות הבאה לקידוש שם ה' הגיעה כעבור שלושים ושמונה שנים, בפרשת מי מריבה:

”ולא היה מים לעדה... וירב העם עם משה ויאמרו לאמר, ולו גוענו בגוע אחינו לפני ה'...”
(במדבר כ, ב-ג)

באירוע הזה נקרתה למשה ולאהרן הזדמנות לתקן את מה שהחסירו לפני שלושים ושמונה שנים, והוא – להתייצב בעוז לפני העם ולהשיב את אמונם בה'.
מה התרחש בפועל?

וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִפְּנֵי הַקְּהָל אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם... (שם, פסוק ו)

מה שקרה בחטא המרגלים חזר על עצמו כמעט במדויק. התקהלות, ריב, הטחת תלונות קשות במשה ואהרן, נסיגתם אל אוהל מועד ונפילה על פניהם. ברגעים הקריטיים האלו הייתה ציפייה גדולה ממשה ואהרן לעמוד באומץ מול העם, להדוף את תלונותיהם ולחזקם באמונה בה'. במקום זאת, פנו משה ואהרן במהירות אל פתח אוהל מועד ושם נפלו על פניהם. בסופו של דבר אירע נס ובקעו מים מתוך הסלע, אך תגובת ה' לא איחרה לבוא. בבת אחת עלו וצפו התמונות הקשות מחטא המרגלים. ההזדמנות הנוספת שניתנה למשה ואהרן לתקן את קידוש ה', הוחמצה. ההאשמה הגלויה הייתה על מי מריבה, אך ההאשמה הנסתרת הייתה מכוונת לעוון המרגלים:

"...יַעַן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל, לָכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת הַקְּהָל הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם."
(במדבר כ, יב)

בעוון הזה היה אהרן שותף מלא למשה, ולכן גם הוא נענש. אכן צדק משה רבנו בהטיחו בבני ישראל את ההאשמה:

"גַּם בִּי הִתְאַנַּף ה' בְּגִלְלַתְכֶם לֵאמֹר, גַּם אֶתְּה לֹא תָבִיא שָׁם."
(דברים א, לז)

רמזים ראשונים

בהתבוננות לאחור, אנו מגלים סימנים מפוזרים לאורך הדרך. כאשר ה' מודיע למשה על גזירת דור המדבר, הוא עושה זאת פעמיים. בפעם הראשונה ה' מודיע, שיש אחד יוצא מן הכלל שעליו לא תחול הגזירה והוא – כלב בן יפונה:

"וְעַבְדִּי כָלֵב עֲקָב, הִיְתָה רוּחַ אַחֲרַת עֲמוּ וַיִּמְלֵא אַחֲרָי, וְהִבִּיאֲתִיו אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר בָּא שָׁמָּה..."
(במדבר יד, כד)

שמו של יהושע בן נון לא נזכר.

בהודעה השנייה נזכר שוב כלב בן יפונה כיוצא מן הכלל, אלא שהפעם מצטרף אליו גם יהושע בן נון:

"אם אתם תבאו אל הארץ אשר נשאתי את ידי לשכן אתכם בה, כי אם כלב בן יפנה ויהושע בן נון".
(שם, פסוק ל)

מדוע הושמט שמו של יהושע בהודעה הראשונה, ובפעם השנייה חזר והוזכר? על פי פשוטו של מקרא, כלב בן יפונה התייצב פעמיים מול העם. בפעם הראשונה – לבדו, ובפעם השנייה עם יהושע בן נון, כפי שנזכר לעיל. בהתייצבות הראשונה נאמר:

"ויהס כלב את העם אל משה, ויאמר עלה נעלה וירשנו אתה כי יכול נוכל לה".
(במדבר יג, ל)

על כך תוגמל כלב בירושת חברון לבניו אחריו:

ועבדי כלב יקב היתה ריח אחרת עמו וימלא אחריו, והביאתיו אל הארץ אשר בא שמה וזרעו יורשנה".
(במדבר יד, כד)

באופן מעמיק יותר נגלה, כי כאן ה' שולח למשה רמז ישיר. בהודעה הראשונה שבה הושמט שמו של יהושע, היה אפשר לחשוב באופן הבא. כשם שלא הוזכר שמו של יהושע ובכל זאת הוא ייכנס לארץ, כך אולי למרות שלא הוזכר שמו של משה ואהרן, ייתכן כי גם הם ייכנסו לארץ. אך מן ההודעה השנייה שבה התווסף יהושע לכלב, עלה החשש שרק יהושע וכלב יגיעו לארץ ישראל וכל השאר – כולל משה ואהרן – לא ישרדו.

מן המשמעויות המנוגדות של שתי ההודעות אנו קולטים את הרמז הבא. ניתנת למשה ואהרן הזדמנות שנייה, שרק אם הם יעמדו בה בהצלחה יורשו להיכנס לארץ ישראל (עיין מאמר 'כשלו המרגלים' לפרשת 'שלח לך').

ברמז הדק הזה הבחין משה בבירור רק אחרי מי מריבה. הוא כלל את הרמז בתוכחתו לבני ישראל בתחילת ספר דברים:

**"וישמע ה' את קול דבריכם ויקצף וישבע לאמר. אם יראה איש באנשים האלה... את הארץ הטובה...
זולתי כלב בן יפנה הוא יראנה ולו אתן את הארץ...".**
(דברים א, לד-לו)

גם כאן מזכיר משה רק אחד יוצא מן הכלל – והוא כלב בן יפונה.

מה כתוב בפסוק שאחריו?

”גַּם בִּי הִתְאַנַּף ה' בְּגַלְלֵכֶם לֵאמֹר: גַּם אֶתָּה לֹא תִבָּא שְׁם. יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון הָעֶמֶד
לְפָנַי הוּא יָבֵא שָׁמָּה...”
(שם, פסוקים לז–לח)

שמו של יהושע מוזכר בהקשר להיעלמותו של משה.

כלומר, משה קולט את הרמז שנרמז. כשנזכר שמו של יהושע כאדם השני שייכנס
לארץ, מבין משה כי הוא עצמו ואחיו אהרן לא יזכו. לאור מה שביארנו לעיל, אכן
הגזירה הזאת הייתה תלויה ועומדת עד סוף שנות הארבעים, עד ההתקהלות במי
מריבה.

■ אש זרה

האם יש בתורה תופעה דומה שבה ה' ממתין ואינו מעניש עד להתעוררות נוספת
של אותו חטא בעצמו?

התשובה היא חיובית. כאשר איחר משה רבנו לרדת מהר סיני, החל העם להתקהל
ולדרוש יצירת משהו מוחשי כעין עגל זהב, שיהיה תחליף למשה. אהרן הכהן לא
עמד בלחץ העם ויצר את עגל הזהב.

מאוחר יותר מספר לנו משה מה התרחש בבית דין של מעלה:

”וּבְאַהֲרֹן הִתְאַנַּף ה' מְאֹד לְהַשְׁמִידוֹ, וְאַתְּפִלֵּל גַּם בְּעַד אֶהֱרֹן בְּעֵת הַהוּא.”

(דברים ט, כ)

לכאורה, אחרי תפילתו של משה ניצל אהרן מן הגזירה; אולם לאמתו של דבר, היא
הייתה תלויה ועומדת.

כאשר נכנסו נדב ואביהוא בני אהרן אל אוהל מועד ובידם קטורת שלא נצטוו
עליה, נאמר:

”וַיִּקְחוּ בְנֵי אֶהֱרֹן נְדָב וְאַבִּיהוּא אִישׁ מִחֶתְתּוֹ וַיִּתְּנוּ בָהֶן אֵשׁ וַיִּשְׂימוּ עָלֶיהָ קִטְרֹת,
וַיִּקְרְבוּ לִפְנֵי ה' אֵשׁ זָרָה אֲשֶׁר לֹא צִוָּה אֹתָם.”
(ויקרא י, א)

האש הזרה הזאת הזכירה את העבודה הזרה הראשונה, שהוא עגל הזהב. גם זה
וגם זה לא נצטוו מפי ה', והם מוגדרים כפעולות זרות. העונש על אהרן – שהיה

תלוי ועומד – הופעל. אש יצאה מאת ה' ושרפה את נדב ואביהוא. את התובנה הזאת אנו למדים מן המדרש הבא:

"תפילה עשתה מחצה. ממני אתה למד? מאהרן הכהן. שבתחילה נגזרה גזירה עליו. שנאמר: 'וּבְאֵהָרֶן הַתְּאֲנִיף ה' מְאֹד לְהַשְׁמִידוֹ...' (דברים ט, כ). אמר רבי יהושע דסכנין... אין השמדה אלא כילוי בנים... כיון שהתפלל משה עליו נמנעה ממנו חצי גזירה ומתו שנים...".

(ויקרא רבה, י)

■ עֵוֹן אָבוֹת עַל בְּנִים

בהקשר זה ראוי להרחיב מעט את הסוגיה הזאת של מות בני אהרן, כדי לנסות להבין את דרך משפטי ה'. מצד אחד נאמר מפורשות, ולא פעם אחת:

"...פֶּקֶד עֵוֹן אָבוֹת עַל בְּנִים וְעַל בְּנֵי בְנֵים עַל שְׁלֹשִׁים וְעַל רְבַעִים".

(שמות לד, ז)

מצד שני, נאמרו דברים הפוכים:

"לֹא יוֹמְתוּ אָבוֹת עַל בְּנֵים וּבְנֵים לֹא יוֹמְתוּ עַל אָבוֹת, אִישׁ בְּחַטָּאוֹ יוֹמְתוֹ".

(דברים כד, טז)

על הסתירה הזאת עמדה הגמרא:

"כאן כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, כאן כשאין אוחזין מעשה אבותיהם בידיהן".

(ברכות ז)

לכאורה, עדיין אין זה משפט צדק.

גם אם הבנים אוחזים במעשה אבותיהם, אין זה צודק להעניש אותם גם על חטאי אבותיהם. מדוע בכלל יש להעניש אדם על חטאיו של משהו אחר, גם אם זה אביו?

אלא יש לזכור. קיימים נתוני פתיחה שונים בין אדם לאדם. אדם שנולד בסביבה מרושעת והוריו הם כאלה, אך טבעי הוא שנתוני הפתיחה המוסריים שלו יהיו נמוכים מאוד. מצד שני, אדם שנולד להורים צדיקים ובסביבה של אנשים נאמנים וישרים, טבעי הוא שיינק צדק ומשפט עם חלב אמו. זה – נקודת הבחירה שלו נמוכה, וזה – נקודת הבחירה שלו גבוהה.

יוצא אפוא, שאם ניקח בחשבון את נתוני הפתיחה, לא נוכל להעניש בעונש זהה

שני בני אדם שחטאו באותו חטא. מן הראוי הוא להקל בעונשו של מי שנולד בסביבה של רשעים, ולהחמיר בעונשו של מי שנולד בסביבה של צדיקים.

באה התורה ומלמדת. אם בנו של אדם רשע אינו ממשיך בדרך אביו, ורואים בבירור שהוא פונה לדרך חדשה – יש להקל בעונשו במקרה שחטא, ולהתחשב בעובדה שהוא נולד לאב רשע. כלומר, יש לשפוט אותו מתוך הנחה שחלק מן המעשה שנעשה לא היה פרי החלטה אישית חופשית שלו, אלא היגררות אחר סביבתו המשפחתית, ולכן יש לנכותה מחשבון העוון.

על בן כזה נאמר: "וּבְנִים לֹא יוֹמְתוּ עַל אָבוֹת". כלומר, לא יומתו על מעשים שנעשו בהשפעת האבות.

אולם, אם הבן ממשיך ללכת בדרכו הרעה של אביו, אנו נעניש אותו במלוא החומרה על עוונותיו הוא, גם אם הם נבעו מנתוני פתיחה גרועים; אנו לא נתחשב בעובדה הזאת, ולא נקל עליו גם אם מעשיו נובעים ממעשי אביו.

על הבן הזה נאמר: "פֶּקֶד עֵוֹן אָבוֹת עַל בְּנִים". כלומר, גם אם מעשיו נובעים ממעשי אבות, לא נקל עליו.

בסופו של דבר, בכל מקרה איננו מענישים את הבן על עוון שעשה אביו, אלא על עוונות עצמו בלבד. הדיון הוא בשאלה אם נקל עליו וננכה מחשבון עוונותיו את אלו שנבעו מן ההשפעה השלילית של אביו.

אנו רואים, כי מהעונש על מעשה נדב ואביהוא לא נוכתה השפעת עגל הזהב שעשה אהרן בלחץ העם.

כדי להבין מדוע, נתבונן בפסוק הבא:

"וַיַּעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל. וַיִּרְאוּ אֶת אֱ-לֹהֵי יִשְׂרָאֵל...

וְאֵל אֲצִילִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח יְדוֹ, וַיַּחֲזוּ אֶת אֱ-לֹהִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ".

(שמות כד, ט-יא)

כלומר, עוונם של נדב ואביהוא החל במעמד הר סיני באכילה ושתייה מול פני האלוקים, דבר שלא נצטוו עליו והוא נחשב זר (הם סברו כי הדבר דומה לאכילת קדשים מכל מקום שרואים ממנו את משכן שילה).

■ **כִּי מִנְגִד תִּרְאֶה אֶת הָאָרֶץ**

נשוב אל חטא מי מריבה.

משה רבנו מבקש מאת ה' ומתחנן לפניו:

"וְאֶתְחַנֵּן אֵל ה'... אֶעֱבְרָה נָא וְאֶרְאֶה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן..."

(דברים ג, כג; כה)

במחשבה ראשונה, נראית בקשתו של משה כביטוי לכמיהה וכיסופים עזים לארץ ישראל.

לאמתו של דבר, בקשתו של משה הייתה עמוקה יותר. משה רבנו פונה אל ה' ושואל: האם ראוי לגזור גזירה שווה בין המרגלים שחטאו והחטיאו, והעם שבכה והתלונן וביקש לחזור למצרים, לביני – אני משה עבדך – שכל חטאי היה באי עמידה תקיפה מול החוטאים?

ה' מקבל את בקשתו, וכביכול משיב ואומר: אכן לא, יהיה עונשך כעונשם.

אני אמרתי: **"...וְכָל מְנַאֲצֵי לֹא יִרְאוּהָ"** (במדבר יד, כג).

חלילה לי מהכליל אותך בביטוי: **"כָּל מְנַאֲצֵי לֹא יִרְאוּהָ"**; הרי עליך אמרתי: **"...בְּכָל בֵּיתִי נֶאֱמַן הוּא"** (במדבר יב, ז)! לכן אני אוודא שאכן **תראה את הארץ** אלא שלא תיכנס ברגליך:

(דברים לב, נב)

"כִּי מִנְגִד תִּרְאֶה אֶת הָאָרֶץ וְשָׁמָּה לֹא תבּוֹא..."

"...וַיִּרְאֶהוּ ה' אֶת כָּל הָאָרֶץ אֶת הַגִּלְעָד עַד דָּן... וַיֹּאמֶר ה' אֵלָיו זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב... הֲרֵאִיתִיךָ בְּעֵינַיִךָ וְשָׁמָּה לֹא תַעֲבֹר."

(שם לד, א; ד)

